

Yearbook 2020 International Labour Movement

Évkönyv 2020 A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

XLVI. évfolyam

TANULMÁNYOK

Bebesi György: A vallásos-monarchista munkásmozgalom vezére: Georgij Apollonovics Gapon; *Ferwagner Péter Ákos*: Az egyiptomi munkásmozgalom az 1919-es forradalomban; *J. Nagy László*: A keleti népek kongresszusa: Baku, 1920.; *Pankovits József*: A „fascio” terminusának kulturális és történeti jelentőségéről; *Garadnai Zoltán*: Fordulat és állandóság a francia politikában - François Mitterrand; *Zolcsák Attila*: Dominika, 1961-1965

ESEMÉNYEK

Juhász József: Sztambolijiszi parasztfordalmi kísérlete. *J. Nagy László*: Az 1945 májusi kelet-algériai felkelés és a kommunisták. *Szilágyi Ágnes Judit*: A portugál halászek esete Braziliában, 1920

TRIANON VISSZHANGJÁHOZ – A MUNKÁSMOZGALOM

A „VÖRÖS BÉCS”

BREXIT – NAGY BRITANNIA KILÉPÉSE AZ EURÓPAI UNIÓBÓL

NEW DEAL FOR EUROPE

SZAKSZERVETI MOZGALOM

DOKUMENTUMOK

Rosa Luxemburg; *Lev Trockij*; *Erwin Lewin*: Joszip Broz Tito Koszovóról – 1943.

ÉLETUTAK

Alexandre Millerand (Majoros István), *Szultán Galijev* (J. Nagy László), *Gina Lombroso Ferrero* (Szilágyi Ágnes Judit), *Faradzallah el Hilu* (Ferwagner Péter), *Joe Slovo* (Pálfi László), *Garcia Oliver* (Zolcsák Attila).

TÖRTÉNETÍRÓK

Ormos Mária – 1930-2019; *Michel Vovelle* – 1933-2018 (Kövér Lajos)

KÖNYVISMERTETÉSEK

Alain Ruscio: *Les communistes et l'Algérie* (J. Nagy László), *L'Internazionale comunista nel centenario* (Pankovits József), *Pierre Frank*: *Histoire de l'Internationale Communiste* (Székely Gábor).

BESZÁMOLÓK

Az *ITH 55. konferenciája* – Linz (Charlotte Rönchen), *Kuba 1959-2019* (Tézer Zita), *Baloldali Szigetfesztivál* (Kupi László)

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

John Schwarzmantel: The British General Election 2019 and the Brexit; *Ramachandra Byrappa*: Lack of collective-bargaining in India; *Louis Jungmayer*: What came after 1968?; *The 55th ITH Conference* (Charlotte Rönchen)

A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

Évkönyv • 2020
XLVI. évfolyam

Magyar Lajos Alapítvány
2020

Alapító szerkesztők: JEMNITZ JÁNOS és HARSÁNYI IVÁN

Szerkesztőbizottság:

Bebesi György
Csunderlik Péter
Ferwagner Péter Ákos
Horváth Jenő
Juhász József
J. Nagy László
Nagy Péter
Pál István
Pálfi László
Pankovits József
Székely Gábor szerkesztő
Szilágyi Ágnes Judit

Levelezés: *labour.yearbook2@gmail.com*

A kötet megjelenését támogatta az *ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszéke*, a *Munkásmozgalom-történészek Nemzetközi Egyesülete (ITH-Linz, Ausztria)*, a *Károlyi Mihály Társaság*, a *Politikatörténeti Alapítvány*, a *Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szervezete*

This volume was supported by *International Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung (ITH)*, *Eötvös Lóránd University Faculty of Humanities Department of Modern History*, *Metallworker's Union Hungari*, *Foundation Michael Károlyi*, *Foundation History of Politics*

Az Évkönyv

2004., 2005., 2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013., 2014., 2015., 2016., 2017., 2018., 2019. és 2020. számának teljes szövege olvasható

You can find the whole text of Yearbooks 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 and 2020

<http://yearbook2.hu> (<http://yearbook2.atw.hu>)

ISSN 0 133476 X

© Székely Gábor

Nyomás: Robinco KFT. F.v.: Kecskeméty Péter

Az Évkönyv nemzetközi tanácsadó testülete:

Agosti, Aldo (Torino)
Avineri, Shlomo (Jeruzsálem)
Buschak, Willy (Brüsszel)
Callesen, Gerd (Bécs)
Chakravarti, Sudeshna (Calcutta)
Degen, Bernhard (Basel)
Elorza, Antonio (Madrid)
Fülberth, Georg (Marburg)
Garscha, Winfried (Bécs)
Gianni, Emilio (Genova)
Grass, Martin (Stockholm)
Jazsborovszkaja, Inessza (Moszkva)
Halstead, John (Sheffield)
Hudson, Kate (London)
Kessler, Mario (Potsdam)
Kircheisen, Inge (Halle/Saale)
King, Francis (Norfolk, Anglia)
Kolomijec, Vjacseszlav (Moszkva)
Konrad, Helmut (Graz)
Maderthaner, Wolfgang (Bécs)

Morgan, Kevin (Manchester)
Panaccione, Andrea (Milano)
Parsons, Steve (Sonderborg, Dánia)
Pelz, William, A. (Chicago)
Rojahn, Jürgen (Amszterdam)
Schwarzmantel, John (Leeds)
Schneider, Michael –Bonn, Friedrich
Ebert Stiftung
Schrevel, Margret – Amszterdam,
Internationaal Instituut voor
Sociale Geschiedenis
Studer, Brigitte (Lausanne)
Sumrikova, Ljudmila
(Dnyepetrovorszki)
Sylvers, Malcolm (Velence)
Vuilleumier, Marc (Genf)
Weill, Claudie (Párizs)
Young, James D. (Stirling)

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Bebesi György

- A vallásos-monarchista munkásmozgalom vezére:
Georgij Apollonovics Gapon élete és tragédiája..... 13

Ferwagner Péter Ákos

- Az egyiptomi munkásmozgalom az 1919-es forradalomban..... 24

J. Nagy László

- A keleti népek kongresszusa:
Baku, 1920. szeptember 1-7..... 36

Pankovits József

- A „fascio” terminusának kulturális és történeti jelentőségéről 44

Garadnai Zoltán

- Fordulat és állandóság a francia politikában - François Mitterrand
elnökségének korai időszaka (1981–1986) 53

Zolcsák Attila

- Dominika, 1961-1965 64

ESEMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

Juhász József

- Sztambolijiszkai parasztfordalmi kísérlete Bulgáriában..... 73

Pankovits József

- Az 1920-as gyár- és földfoglalások szerepe az olasz válságban..... 80

J. Nagy László

- Az 1945 májusi kelet-algériai felkelés és a kommunisták..... 90

Szilágyi Ágnes Judit

- A portugál halászok esete Brazíliában, 1920 99

TRIANON VISSZHANGJA – A MUNKÁSMOZGALOM	105
---	-----

A VÖRÖS BÉCS MÁSFÉL ÉVTIZEDE

Nagy Bence

A „vörös Bécs”	113
„Egy kiállítás képei”	125

BREXIT – NAGY BRITANNIA KILÉPÉSE AZ EURÓPAI UNIÓBÓL

John Schwarzmantel

A 2019 decemberi brit parlamenti választás	131
--	-----

Széky János

A népszavazás kára	145
--------------------------	-----

AZ ÚJ ZÖLD IRÁNY

Székelly Gábor

Új Zöld Irány az Egyesült Államokban és Európában, a DiEM 25	149
--	-----

SZAKSZERVEZETI MOZGALOM	156
--------------------------------------	-----

DOKUMENTUMOK

Rosa Luxemburg

Az orosz forradalom (1918).....	161
---------------------------------	-----

Lev Trockij

El a kezekkel Rosa Luxemburgtól!	164
--	-----

Erwin Lewin

Joszip Broz Tito a Koszovo-kérdés megoldásáról – 1943	169
---	-----

Tézisek a Kominternről, a világpart megalakulásának 100. évfordulóján	174
---	-----

ÉLETUTAK

Majoros István

Millerand, Alexandre (1859-1943)	177
--	-----

J. Nagy László

Szultan-Galijev, Mirszaet (1892-1940).....	185
--	-----

Szilágyi Ágnes Judit

Lombroso Ferrero, Gina (1872-1944)	194
--	-----

<i>Ferwagner Péter Ákos</i>	
Hilu, Faradzallah el- (1906–1959).....	198
<i>Pálfı László</i>	
Joe Slovo (1926-1995)	210
<i>Zolcsák Attila</i>	
Juan Garcia Oliver (1902-1980)	220

TÖRTÉNETÍRÓK

Ormos Mária 1930 – 2019.....	226
<i>Kövér Lajos</i>	
Michel Vovelle (1933 – 2018).....	228

KÖNYVISMERTETÉSEK

<i>J. Nagy László</i>	
Alain Ruscio: Les communistes et l'Algérie. Des origines à la guerre d'indépendance, 1920-1962.	233
<i>Pankovits József</i>	
L'Internazionale comunista nel centenario della sua nascita. Dizionario biografico (1919-1923), I-IV.....	236
<i>Székely Gábor</i>	
Pierre Frank: Histoire de l'internationale Communiste 1919-1943. I–II.	241

BESZÁMOLÓK

Az ITH 55. Konferenciája. A vidéki munka, aktorok, társaságok, a környezet.	248
<i>Tézer Zita</i>	
Kuba, 1959-2019	250
<i>Kupi László</i>	
Baloldali Szigetfesztivál – Horány, 2019.....	260

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

<i>John Schwarzmantel</i>	
The British General Election of December 2019.....	267
Ian McEwan	
1 February 2020.	280

<i>Ramachandra Byrappa</i>	
Lack of collective-bargaining in India-Part 1	285
<i>Louis Jungmayer</i>	
What came after 1968?.....	298
Conference Report on the 55th ITH Conference “Working on the Land: Actors, Societies and Environments” (<i>Charlotte Rönchen</i>).....	308

- GAPON 1906 = Gapon G. A. The story of my life. E. P. Dutton & Co. New York, 1906.
 KSZENOFONTOV 1996 = Kszenofontov, I. N.: Georgij Gapon: Vimiszel i pravda. Rosszpen, Moszkva, 1996.
 MENYHÁRT 1984 = Menyhárt Lajos: Az orosz vihar. Kossuth, Budapest, 1984.
 PIPES 1997 = Pipes, R. az orosz forradalom története. Európa, Bp. 1997.
 PRAJSZMAN 2001 = Prajszman, L. G.: Tyerrorishti revoljucionyeri, ohrannyiki provokatori. Rosszpen, Moszkva, 2001.
 SZILÁGYI–KRAUSZ 1992 = Szilágyi Ákos–Krausz Tamás (szerk.): Oroszország és a Szovjetunió XX. századi képes történeti kronológiája 1900–1991. Akadémiai, Budapest, 1992.
 SZUNOMÁR 2013 = Szunomár Szabolcs: A cári Oroszország távol-keleti politikája századfordulón. In: Európa peremén. Válogatott írások Oroszország és a Szovjetunió történetéről. Kutatási Füzetek 18. MOSZT Könyvek 6. Pécs, 2013. 189-214.

Ferwagner Péter Ákos⁴¹

Az egyiptomi munkásmozgalom az 1919-es forradalomban⁴²

Egyiptom az első világháború idején

A több mint 12 millió lelkes Egyiptom gyakorlatilag kimaradt a világháborúból és 1914. december 18. óta London protektorátusaként működött. Ennek okán a

⁴¹ Ferwagner Ákos a Szegedi Tudományegyetem Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszékének docense.

⁴² Az egyiptomi munkásmozgalom kezdeteiről lásd a szerző tanulmányát az Évkönyv 2019. évi számában. A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

fejlődése eltért a Közel-Kelet más arab területeitől, mivel nem képezte részét az Oszmán Birodalomnak. A világháború ugyan katonailag csak a Szuezi-csatorna övezetét érintette, az egyiptomi nacionalizmus felvirágzásának azonban nagy lendületet adott: megjelentek és elterjedtek a függetlenségi és liberális demokratikus eszmék, áthatották az egész társadalmat.

A háború kitörésekor az oszmánbarát és élesen angolellenes II. Abbász Hilmi egyiptomi alkirály, a *kedive* éppen Isztambulban tartózkodott, onnan intézett felhívást a népéhez az angolok elleni felkelésre. Nem lett fogantatva, ellenben az angolok megfosztották a trónjától. Nagybátyját, Huszein Kámilt szultáni rangban a Portától független uralkodónak nyilvánították. A protektorátus (és a statárium) kihirdetése azt jelentette, hogy az immáron szultán Huszein Kámilnak a fontosabb döntések meghozatala előtt ki kellett kérnie London véleményét. Az egyiptomi külügyminisztériumot megszüntették, feladatait a brit főmegbízott vette át, a törvényhozó gyűlés munkáját pedig felfüggesztették. Ez azért volt fontos, mert így a háború alatt az angoloknak a legcsekélyebb ellenzékkel sem kellett számolniuk. A britek kiszolgálója, Rusdi pasa miniszterelnökként minden angol kérést teljesített, de az országban állomásozó birodalmi csapatokat látva nem is volt más lehetősége.

Mindezek a politikai változások eleinte nemigen zavarták az egyiptomiakat. Leginkább azért, mert országukat több mint egy emberöltő óta már Anglia katonai megszállás alatt tartotta, így teljesen természetesnek tűnhetett, hogy háború esetén Egyiptomnak az aktuális ura mellett kell kiállnia. Ráadásul a háború kiváltotta konjunktúra növelte a felvásárlási árakat, a bővülő kereslet nyomán nőtték a terméshozamok, a nemzeti bank hitelezői tevékenysége kiterjedt, ami a közhangulatnak határozottan jót tett. Igaz, ezeket az előnyöket leginkább a birtokos és kereskedőréteg tudta csak kihasználni. 1914-től kezdve Egyiptom Nagy-Britannia valóságos katonai támaszpontjaként szolgált, s volt olyan időszak, amikor egyszerre három brit parancsnokság is itt székelte. A gyapotárak több mint megháromszorozódtak, a búza ára az egekbe szökött. A csapatok sokféle ellátmányt igényeltek, például tevéket vásároltak a parasztoktól.

Másfelől viszont az egyiptomiakat is besorozták a seregbe annak ellenére, hogy London elismerte Egyiptom semlegességét. A vágatató árak súlyos helyzetbe hozták a bérből élőket, az infláció szó szerint elszabadult. A gabona és a hüvelyesek fogyasztása vidéken is meredeken csökkent, a háború előtti szint 80%-ára zuhant; érezhetően terjedt az éhínség.⁴³ A korrupció, a feketekereskedelem virágzott, miközben a közszolgáltatásokban dolgozó európaiak szakmailag sem ütötték meg a megfelelő mércét, a katonák pedig fittyet hánytak az egyiptomiak

⁴³ Ellis Goldberg: Peasants in Revolt – Egypt 1919. *International Journal of Middle East Studies*, 24. évf., 2. sz. (1992. május) 261–280.

érzékenységre. A több százezer katona itteni állomásoztatása előbb-utóbb elkerülhetetlenné tette a helyiekkel való incidenseket, így az egyiptomiak minden bajukért a briteket okolták, érzékennyé váltak a nacionalista agitációra.

Rusdi pasa zökkenőmentesen működött együtt az egymást váltó főmegbízottakkal, Lord Kitchenrel, Sir Milne Cheethammel, Sir Henry McMahonnal és Sir Reginald Wingate-tel. Nem tett nyilvánosan semmit annak érdekében, hogy a protektorátusi nyilatkozatban megígért önkormányzatot kierőszakolja. Titokban viszont arra utasította a jogi tanácsadóját, hogy készítsen javaslatokat ezekre vonatkozóan. A javaslatokat alkotmányos reform keretébe foglalták, mely kétkamrás törvényhozás megválasztását tartalmazta. A felsőház az egyiptomi miniszterekből, brit tanácsadókból, valamint a kairói és alexandriai idegen közösségek képviselőiből állt volna. Nem csoda, hogy nyilvánosságra kerülése után ezt a radikálisnak aligha nevezhető megoldást a nacionalista politikusok elutasították.⁴⁴

A nemzeti forradalom és a munkásság abban játszott szerepe

Merthogy a világháború alatt a tömegek megalázkodónak érezték a protektori függést, amit jól érzékeltet az a tény, hogy a „protektorátus” szó arab fordítására ugyanazt a kifejezést használták, mint amivel bizonyos keresztény kisebbségek nyugati hatalmaktól való függését jelölték. Az elit körében magasra csaptak a függetlenségi remények, amit az antanthatalmak nyilatkozatai, az arab függetlenségre tett brit ígéretek, Wilson 14 pontja és az oszmán uralom felszámolásának perspektívája tápláltak.⁴⁵ Általánossá vált a remény, hogy új korszak, az arab önállóság korszaka köszönt a Közel-Keletre. A függetlenségi törekvéseknek, a szekuláris nacionalizmus elveinek világos megfogalmazását a 19. századi mélyreható reformok, az arab viszonylatban modernnek számító politikai struktúrák tették lehetővé. A mozgalom élére Szaad Zaglúl nacionalista ügyvéd, a parlament egykori elnöke, a háború előtt előbb oktatósi, majd igazságügyi miniszter állt, aki a liberális körökhöz tartozott. A háború utáni tárgyalásokon megpróbálta elérni Egyiptom jogállásának felülvizsgálatát. Két nappal a német fegyverletétel után, 1918. november 13-án a Zaglúl vezette küldöttség Wingate főbiztostól kérte a statárium feloldását, a protektorátus megszüntetését és a Londonba, illetve a párizsi békekonferenciára való utazás jogát, hogy ott előadhassa az egyiptomi követeléseket.⁴⁶ Ha ezeket a követeléseket elfogadták volna, az elvezethetett volna a

⁴⁴ Sydney Nettleton Fisher: *The Middle East. A History*. Routledge & Kegan Paul Ltd, London, 1960. 449.

⁴⁵ Erez Manela: *The Wilsonian Moment and the Rise of Anticolonial Nationalism: The Case of Egypt*. *Diplomacy & Statecraft*, 12. évf., 4. sz. (2001. december) 99–122.

⁴⁶ Henry Laurens: *L'Orient arabe. Arabisme et islamisme de 1789 à 1945*. Fayard, Paris, 1993. 200.

függetlenséghez, bár ezt Zaglúl nyilvánosan nem mondta ki. Annak a régi helyi előkelő elitnek volt a képviselője, mely eredetileg nem gondolkodott teljes önállóságban, abban nem is hitt igazán, figyelembe vette a brit stratégiai érdekeket, csupán a brit uralom átalakítását, az egyiptomi érdekek érvényesülését szerette volna elérni. Az angolok csökönységét látva azonban Zaglúl a delegációt hamarosan függetlenségi párttá alakította át, mely egészen az 1950-es évekig megtartotta a *Vafd* elnevezést (vafd = küldöttség).

A forradalomtól rettegő brit hatóságok Wingate kifejezett kérése ellenére sem engedélyezték Zaglúl elutazását. A Foreign Office avval indokolta a döntését, hogy Zaglúlnak nincs szervezett pártja, s ilyen formán semmiképpen sem képviselheti Egyiptomot, a „csalódott és kegyvesztett politikusok” küldöttségét tehát nem fogadják.⁴⁷ Az 1917-ben elhunyt Huszein Kámil helyét átvett Fuád szultán beleegyezésével ekkor Rusdi pasa megismételte a londoni tárgyalásokra vonatkozó kérést. Wingate ismét sürgette a kormányát, hogy küldjön meghívót a Nílus partjára, de a Downing Street a békekonferenciára való felkészülés bokros teendőire hivatkozva másodszer is nemet mondott. Ezzel viszont elszabadították az egyiptomi nacionalisták haragját, akik amiatt dühöngtek, hogy méltatlanabban bánnak velük, mint az általuk megvetett „sivatagi arabokkal”, hiszen őket Párizsban meghallgatták.⁴⁸ Zaglúl és a küldöttsége tagjai országszerte bizottságokat szerveztek és feltűzelték a nacionalista hevületet. A visszautasított Rusdi időközben lemondott, Zaglúl pedig súlyos következményekkel fenyegetőzött, ha a követeléseit nem teljesítik.⁴⁹

A britek ezt látva klasszikus módon cselekedtek. 1919. március 8-án Zaglúlt és két társát letartóztatták, s a változatlanul érvényben lévő statárium értelmében Máltára deportálták, de a következményekkel nem számoltak. 9-én ugyanis Kairóban diákok, alkalmazottak, kézművesek, vasúti dolgozók részvételével spontán tüntetéssorozat és sztrájk kezdődött, amely a következő napokban az ország több nagyvárosára is átterjedt.⁵⁰ Első lépésként az egyetemi hallgatók békés demonstrációjához 10-én a tekintélyes iszlám szellemi központ, az al-Azhar mecsetegyetem diákjai is csatlakoztak. Ugyanezen a napon került sor az első összecsapásokra a rendfenntartókkal, amelyeknek már áldozatai is voltak.

⁴⁷ Goldschmidt: *A Közel-Kelet rövid története*. i. m. 256.

⁴⁸ 1916-ban törökellenes arab felkelés vette kezdetét a nyugat-arábiai Hidzsázbán, mely komoly segítséget nyújtott az antant közel-keleti hadműveleteinek. A felkelés tényleges vezetőjét, Fejszal emírt meghívták a békekonferenciára, ahol az egész arabság képviselőjeként lépett fel, s egységes arab állam létrehozását követelte a Közel-Keleten.

⁴⁹ Harry J. Carman: England and the Egyptian Problem. *Political Science Quarterly*, 36. évf., 1. sz. (1921. március) 51–78.

⁵⁰ Zachary Lockman: The social roots of nationalism: workers and the National Movement in Egypt 1908-1919. *Middle Eastern Studies*, 24. évf., 4. sz. (1988. október) 445–459.

Saad Zaglul, a Vafd alapítója (<https://www.geheugenvannederland.nl/nl/geheugen/view?coll=ngvn&identifier=SFA03%3ASFA022003293>)

és zsidó közösség – igaz, a nacionalisták erőteljes fenyegetésére – jelentős adományokkal támogatja a szervezkedést.⁵¹

A britek nyugtalanságát leginkább az keltette fel, hogy a tiltakozás az egyiptomi vidékre is kiterjedt, melyet addig a passzivitás és a fatalizmus világának gondoltak. Kairó például hetekig el volt szigetelve, a parasztok elvágták az összeköttetést és a vasúti forgalmat. Valójában a vidéki megmozdulásoknak nem volt közvetlen kapcsolatuk a városi mozgalommal, csak a gazdasági válságok időszakában szokásos lázadás formáját öltötték magukra a központi hatalom ellenében. Márpedig jelentősen növelte az elégedetlenséget az a tény, hogy a világháború alatti kereskedelmi konjunktúra 1918 után lehanyatlott, a legfőbb kiviteli cikk, a gyapot ára pedig 1920–1921 folyamán az ötödére esett vissza komoly szociális problémákat vetve fel.⁵² A középső és népi rétegek többségét jellemző szociális elégedetlenség csak részlegesen érintette meg a Vafd derékhadát kitevő keres-

A következő napokban és hetekben az össznépi tiltakozás valóságos robbanása következett be mindennapos tüntetésekkel a városok utcáin, s ezek gyakran a brit katonasággal való véres összecsapásokba torkolltak. Ehhez párosult országszerte a brit őrposztok és állampolgárok elleni támadások sorozata, a vasútvonalak tönkretétele, valamint a forradalmi erőszak egyéb formái. Az itt dolgozó francia diplomatáknak feltűnt, hogy a lakosság egytizedét kitevő kopt kisebbség teljes egységben lép fel a muszlimok oldalán, sőt olykor élen jár a mozgalomban, ami azért lehetett meglepő, mert a világháború előtt a kopt–muszlim kapcsolatok kifejezetten feszültek számítottak (1910-ben a kopt vallású miniszterelnököt, Butrosz Gálit egy muszlim merénylő gyilkolta meg). Arról is beszámoltak, hogy az örmény

⁵¹ Anne-Claire de Gayffier-Bonneville: Regards coloniaux croisés: la France et l'indépendance égyptienne (1919-1922). *Relations internationales*, 171. sz. 2017/3. 57–68.

⁵² Robert L. Tignor: Egyptian Revolution of 1919: new directions in the Egyptian economy. *Middle Eastern Studies*, 12. évf., 3. sz. (1976. október) 41–67.

kedő- és földbirtokos burzsoáziát, mely ekkor már célként a függetlenség *békés* eszközökkel történő elérését tűzte ki maga számára. A jelentősen megerősített brit katonaság mindenestre április végére helyreállította a rendet.

Az eseményekben fontos szerepet játszottak a munkások, sőt a háborús évek kényszerű nyugalma után mozgalmuk valósággal szárba szökkenett. Nem véletlenül, hiszen a protektorátusi lét és a kapitalista fejlődés a nemzeti ügyet elválaszthatatlanul összekapcsolta a társadalmi elégedetlenséggel, így a forradalom a nacionalisták és a munkásság legteljesebb összefogását hozta el, ami a későbbi évtizedek szakszervezeti mozgalmára is meghatározó befolyást gyakorolt. A városi munkásság politikai aktivitása döntően két tényezőnek köszönhetően éledt újjá 1919 tavaszán. Az első az élelmiszerellátás látványos romlása volt már 1917 végén, a második pedig a magas infláció. A reálbérek zuhanása katasztrofális hatást gyakorolt a városiakok életszínvonalára. A statárium miatt a háború ide-

A koptok is csatlakoztak a forradalomhoz 1919 márciusában (<https://copticliterature.wordpress.com/2016/12/09/was-the-participation-of-the-copts-in-the-1919-revolution-a-matter-of-astuteness-or-stupidity/>)

jén csupán kemény hangú petíciók révén jelezheték elégedetlenségüket, mígnem 1917 augusztusában a dohányipari munkások Alexandriában sztrájkba léptek, 1918 februárjában pedig valóságos sztrájkhullám vonult végig Kairón is. Utóbbi esetben erőszakos összecsapásokra és letartóztatásokra is sor került. Az igazi aktivitás azonban a fegyverszünet megkötése után kezdődött. Az év végén a kairói közlekedésiek újból elővették a háború előtti követeléseiket.

Tömegtüntetés a brit uralom ellen (<http://egyptian-revolution1.blogspot.com/2013/11/1919-revolution.html>)

A függetlenségi küzdelem 1918–1919 fordulóján nem hagyta érintetlenül a munkásosztályt sem az egyiptomi társadalom egészéhez hasonlóan. Ennek a magyarázata abban rejlik, hogy az őslakos munkások változatlanul ellenségesen viszonyultak az idegen főnökeikhez, munkafelügyelőikhez, vagyis „az osztályellentét etnikai vagy nemzeti ellentéttel járt együtt” a műhelyekben, üzemekben.⁵³ Az egyiptomi szuverenitás megszerzése az idegen dominancia felszámolásával kecsegtetett, ezzel pedig a kétkezi dolgozók könnyedén azonosulni tudtak. Ezenkívül az 1919. márciusi–áprilisi tömegmozgalom nemcsak megrengette a megszálló rezsim alapjait, hanem olyan politikai légkört is teremtett, amelyben a munkásság szervezkedésének feltételei javultak, a megfogalmazott szociális követelések pedig teljes mértékben összeolvadtak a nacionalista küzdelemmel. A spontán és tömeges népi tiltakozás folyamatosan táplálta ezt az új társadalmi

⁵³ Joel Beinin – Zachary Lockman: *Workers on the Nile. Nationalism, Communism, Islam, and the Egyptian Working Class, 1882–1954*. The American University in Cairo Press, Cairo, 1998. 90.

mozgalmat, lehetővé tette gyors bővülését és sikereit. Az eseményekben ismét csak a tömegközlekedési és vasúti dolgozók játszottak vezető szerepet.

Kairóban a villamosok március 11-én leálltak, mert a dolgozók nem vették fel a munkát, s mivel ugyanígy cselekedtek a taxisok, a bérkocsisok és a szállítmányozás más ágazatai, a közlekedés gyakorlatilag megbénult. A sztrájkolók a lakosságtól támogatást és biztatást kaptak, az egyéb helyszíneken túlságosan lekötött britek pedig nem voltak abban a helyzetben, hogy erővel vessenek véget a munkabeszüntetésnek. Csak annyit tudtak tenni, hogy április 16-án statáriumot hirdettek, mely halálbüntetéssel fenyegetett mindennemű (pl. a vasútvonalak elleni) szabotázsstevékenységet (ezeket egyébként a Vafd sem támogatta). Vidéken ezeket úgy próbálták megfékezni, hogy a légierő falvakat bombázott és égetett fel. A kairói és alexandriai sztrájk csak akkor ért véget, mikor a kormányfői székbe április 9-én visszaülő Rusdi pasa közvetítőként lépett fel. A hónap végén 8,25 órában maximálták a munkanapot, felemelték a munkabéreket és megegyeztek a fizetett betegszabadságról. Bizottságot állítottak fel a munkafelügyelők bánásmódjának kivizsgálására. Igaz, hogy ekkor meg a kormányzati alkalmazottak szüntették be a munkát, s ezzel újbóli lemondásra kényszerítették Rusdit, de miután néhány nappal később ez a sztrájk is véget ért, a forradalom legintenzívebb szakasza lassacskán befejeződött.⁵⁴

A nagyvárosi közlekedési dolgozók, a villamosvezetők, kalauzok és szerelők azért tudtak sikert aratni, mert eltökélten és szervezeten léptek föl, s kedveztek nekik a rendkívüli körülmények. A protektor hatalom nem tudta letörni a sztrájkot, amely mögött széleskörű társadalmi támogatás bontakozott ki, az egyiptomi kormány pedig nyomást gyakorolt a közlekedési társaságra az engedmények érdekében. Ezt a példátlan sikert ugyan szakszervezet nélkül tudták elérni a közlekedésiek, de együttes fellépésre így is sor került (pl. a munkaadókkal folytatott tárgyalásokról tömeggyűléseken számoltak be, ahol értékelték azokat).

A forradalmi tavaszból a vasúti dolgozók sem maradtak ki. Március 15-én, mikor a forradalom már teljes erővel tombolt, a kairói remíz szerelői sztrájkba léptek, minek következtében az államvasutak karbantartói iparága lényegében megbénult. Váltókat tettek tönkre és elvágták a vasutat, így a szerelvények nem juthattak el Felső-Egyiptomba, ami tökéletesen beleillett a parasztnak hasonló országos szabotázsakcióiba. A britek válaszul megpróbálták elszigetelni a vasúti telephelyet a város többi részétől, hogy ne jöjjön létre szoros kapcsolat a vasutasok és a nacionalista tömegdemonstrációk között. Mivel 17-én a szerelők nem juthattak el az al-Azharnál rendezett hatalmas tüntetésre, eltökélték, hogy másnap más sztrájkolókkal kiegészülve más útvonalon jutnak el a városközpontba. Menetüket

⁵⁴ Uo. 92–94.

A közlekedés dolgozói is részt vállaltak a megmozdulásokból (<https://www.flickr.com/photos/96884693@N00/3410915119>)

azonban a brit katonaság a Nílus egyik hídjánál sortüzet adva szétkergette, több halottat és sebesültet hagyva maga után. A megszállók jelentős katonai erőre támaszkodva – ha alacsonyabb szinten is, de – fenntartották a közlekedést, ám azt ők is elismerték, hogy a vasutasok túlnyomó többsége támogatta a munkabeszüntetést és a forradalmat, ezért nem meglepő, hogy a közlekedésiekhez hasonlóan a vasúti munkások is csak azután hagytak fel a sztrájkjal és az ellenállással, hogy Zaglúlt és társait Máltáról hazaengedték.

1919 tavaszán nem csak a villamosvezetők és kalauzok, valamint a vasutasok szüntették be a munkát. Rajtuk kívül a nyomdászok, a fegyvergyárak, az állami iparvállalatok munkásai, az elektromos központok, a posta, a kikötők és világítótoronyok, a vámhivatalok dolgozói egytől egyig csatlakoztak. Kairótól délre, a Nílus nyugati partján fekvő cukorfeldolgozó üzem vasútállomását ismeretlenek március 15-ről 16-ra virradó éjszaka megtámadták, majd a gyár 1800 környékbeli alkalmazottja csatlakozott hozzájuk, s már a feldolgozót fenyegették. A helyszínrre vezényelt ausztrál csapatok ezt ugyan megakadályozták, de az üzem a sztrájk miatt április közepéig nem működött.

A felfordulást kihasználva számos iparágban a munkások szervezkedni kezdtek, hogy engedményekre kényszerítsék a munkaadóikat. Követeléseik továbbra is a munkaidő csökkentésére, a bérek növelésére és a munkakörülmények javítására vonatkoztak. Jóllehet csak kevesen tudtak számottevő eredményeket elérni, ezekben a hetekben a sztrájkhullám az egyiptomi történelemben példátlanul munkások ezreit érintette. Különösen gazdag tapasztalatokat szereztek a közös

(etnikai és vallási különbségeken átívelő) fellépés nyomán, szociális harcuk pedig az egész társadalom szemében szerves részét képezte a nemzeti függetlenségért vívott szélesebb küzdelemnek. Beinín és Lockman úgy értékeli a munkásmozgalom forradalomban játszott szerepét, hogy azt nem szabad túlértékelni, mert nem sikerült koordinált, országos és általános sztrájkot szervezni, de alulbecsülni sem, hiszen a munkások részvétele a tömegmozgalomban módfelett növelte a nyomást a gyarmatosítókon. A kormányzati intézmények és a kulcsfontosságú közlekedési vállalatok sztrájkjai nélkül a forradalmi mozgalom nem lehetett volna annyira hatékony, a britek pedig könnyebben felszámolhatták volna.⁵⁵

Szakszervezetek létrejötte és a mozgalom második hulláma

A történetek pozitív hatása 1919 nyarán máris megmutatkozott: különféle munkáscsoportok sorban hozták létre szakszervezeteiket, nem ritkán nacionalista vezetők támogatásával, sőt irányításával. A kairói villamosközlekedés dolgozói például június 15-én alapították szervezetüket. Nem kizárólag nagyvállalatok vagy a nagyipar alkalmazottai szervezkedtek, a céhes munkások, bolti eladók, pincérek stb. is követték a példát. A Vafd ezeket fontosnak tartotta, mert úgy vélte, jót tesz a nemzeti ügynek. Ezekben az újonnan létrehozott szakszervezetekben középosztálybeli jogászok, előkelők játszottak vezető szerepet, mintegy hídként funkcionáltak a munkásmozgalom és a nemzeti mozgalom között. A Vafd éppen arra törekedett ezekben a hónapokban, hogy növelje befolyását a munkásság fölött, hiszen – amint az egyik vezetője kijelentette – ez a réteg „olyan hatalmas fegyver, melyet nem szabad figyelmen kívül hagyni”.⁵⁶ A párt próbálta konszolidálni a tömegbázisát, így a politikai munka helyeződött előtérbe. A nyár végén mégis újabb nagyszabású sztrájkmozgalom vette kezdetét, mutatva, hogy a munkásság továbbra is jelen van a nagypolitika színpadán.

A Szuеzi Csatornatársaság alkalmazottai már 1919 elején eljutottak az önálló szakszervezet megalapításáig, mely megfogalmazta a követeléseit (pl. 8 órás munkanap). Habár a márciusi–áprilisi eseményekből kimaradt, májusban elég erősnek érezte magát a társasággal való konfrontációhoz, ezért a csatorna alkalmazottait általános sztrájkra szólította fel. Az akció négy héten át tartott, s benne vezető szerepet vittek a külföldi dolgozók (a csatornán a forgalom csak azért nem szűnt meg teljesen, mert az angol tisztviselők képesek voltak azt fenntartani). A görögök és olaszok az egyiptomiakkal összefogva léptek föl érdekeik védelmé-

⁵⁵ Uo. 99–100.

⁵⁶ Jacques Couland: Regards sur l'histoire syndicale et ouvrière égyptienne (1899-1952). In: René Galissot (szerk.): *Mouvement ouvrier, communisme et nationalismes dans le monde arabe*. Cahiers du „Mouvement social”, 3. sz. Les Éditions ouvrières, Paris, 1978. 173–201.

ben, amire korábban nem volt példa. Ezért jelent meg markánsan a mozgalomban az európai munkások radikalizmusa és az egyiptomi dolgozók nacionalizmusa. Mindezt az tette lehetővé, hogy az európaiakat átítták a baloldali eszmék, a brit elnyomó protektorátusi rendszer pedig őket is felhábortotta.

Augusztus elején az alexandriai dokkmunkások léptek váratlanul sztrájkba, amit 10-én a kairói villamosközlekedési dolgozók újabb akciója követett. Az okot egy esetleges elbocsátási hullámtól való félelem szolgáltatta. A kocsik leálltak, a forgalom teljesen megbénult. Mintha az akció újabb szikrát jelentett volna: Kairó és Alexandria őslakos és külföldi munkásai sorra csatlakoztak a munkabeszüntetéshez (omnibuszvezetők, szerelők, karbantartók, vasutasok, dohány- és cukorgyári munkások, pincérek, bolti és banki alkalmazottak, pékek stb.). Sztrájkok törtek ki Szuezből és más vidéki városokban. A sztrájkhullám a szakszervezetek alakulásának újabb lendületet adott, s ezúttal nem csak a műveltebb, képzettebb fehérgalléros dolgozók voltak aktívak. A banki és szállodai dolgozóktól kezdve az újságírókon, szabókon, ácsokon, fényképészekon, fodrászokon át az autószerelőkhöz és a szobafestőkhöz számos szakma hozta létre a maga érdekvédelmi szervezetét. S mindezt egy olyan országban, ahol hivatalosan csak 1942-ben fogják legalizálni a szakszervezetek működését.⁵⁷ Radikális olasz anarchisták Kairóban még „munkatözsédét” is életre keltettek, mely afféle szakszervezeti központként, információs és tanácsadó ügynökségként működött. Akkor szűnt meg, amikor a vezetőjét a hatóságok szeptemberben deportálták.⁵⁸ Ismét szembeötlő az őslakos és külföldi származású munkavállalók összefogása, ami akkor is figyelemreméltó, ha tudjuk, hogy az idegenek hamarabb felvették a munkát, miután alkalmazóik engedményeket tettek az irányukban.

Becslés szerint 1919 végén 21 szakszervezet működött Kairóban, 17 Alexandriában, valamint továbbiak a Szuezi-csatorna menti városokban, a Nílus-deltában és másutt.⁵⁹ Vagyis megállapítható, hogy 1919 az egyiptomi munkásmozgalom tényleges születési éve lett, a későbbi szakszervezeti mozgalom számára viszonyítási ponttá vált.

⁵⁷ Elisabeth Longuenesse – Didier Monciaud: Syndicalismes égyptiens. Lutte nationale, corporatisme et contestations. In: Vincent Battesti – François Ireton (szerk.): *L'Égypte au présent. Inventaire d'une société avant révolution*. Actes Sud, Arles, 2011. 367–384.

⁵⁸ Anthony Gorman: „Diverse in race, religion and nationality... but united in aspirations of civil progress”: the anarchist movement in Egypt 1860–1940. In: Steven Hirsch – Lucien van der Walt (szerk.): *Anarchism and Syndicalism in the Colonial and Postcolonial World, 1870–1940. The Praxis of National Liberation, Internationalism, and Social Revolution*. Brill, Leiden, 2010. 3–31.

⁵⁹ Beinín – Lockman: *Workers on the Nile...* i. m. 119.

Kitekintés

Ami az egyiptomi munkásmozgalom későbbi történetét illeti, hanyatlást figyelhetünk meg az 1919-es csúcsidőszakhoz képest. A forradalom idején kiharcolt vívmányokat nem sikerült tovább szélesíteni, sőt az elért sikerek is veszélybe kerültek. A szakszervezetek erőtlenné bizonyultak ahhoz, hogy újabb kezdeményezéseket tegyenek, inkább defenzívába szorultak. Még az olyan radikális és innovatív ötletekkel előálló aktivista csoport is, mint amilyen a kairói tömegközlekedési dolgozók voltak, sem volt képes az 1919-ben elért eredményeit megvédeni. Ez részben annak következménye volt, hogy 1919 után, a nacionalista küzdelem újabb szakaszában a munkásmozgalom szociális törekvéseit és a nemzeti mozgalom függetlenségi céljait már nem tudták olyan hatékonyan összeegyeztetni, mint a forradalom hónapjaiban. Nem kedveztek a gazdasági feltételek és körülmények, mint ahogy a Vafd ambivalens hozzáállása sem a munkássághoz.

A Vafd attitűdje azért tekinthető döntőnek, mert az 1920-as évek elején vafdistá jogászok, előkelők álltak a szakszervezetek élén, a párt pedig egyre agresszívabban törekedett arra, hogy a hegemoniáját a szervezett munkásosztályra is kiterjessze. Ez a hegemonia látványosan megerősödött 1924-ben, amikor a Vafd a függetlenség 1922-es részleges elnyerése (a protektorátus egyoldalú brit felmondása) után kormányt alakíthatott, hatalmát és tekintélyét pedig arra használta, hogy a szakszervezeteket a saját ellenőrzése alá kényszerítse. Erre jó oka volt, mivel a megelőző időszakban a kicsiny, ám virulens egyiptomi kommunista mozgalom, mely a szakszervezeti tér bizonyos szegmenseiben erős gyökerekkel rendelkezett, az osztályidentitásról és -harcról pedig egész más elveket vallott, kihívást jelentett a Vafd számára. A baloldali veszélyt azonban a nacionalisták erős kézzel elhárították, mikor az 1921 februárjában megalakult, erős baloldali befolyás alatt álló, eleinte 3000, 1922-ben viszont már 20 ezer tagú Általános Munkásszövetséget és a kommunista pártot betiltották, az ennek nyomán a városokban kibontakozó tiltakozó mozgalmat pedig kíméletlenül eltiporták.⁶⁰ Mindez azonban nem jelentette azt, hogy a Vafd ne akarta volna megnyerni magának a munkásságot: 1924 tavaszán a kormány égisze alatt megalakították a Nílus-völgyi Munkások Szakszervezeteinek Föderációját, amelynek rövidesen már 150 ezer tagja és 120 tagszervezete volt.⁶¹ A nacionalizmus így a későbbi évtizedekben meghatározó szervezeti és ideológiai befolyást gyakorolt az egyiptomi munkásságra.

⁶⁰ Tareq Y. Ismael – Rifa'at El-Sa'id: *The Communist Movement in Egypt 1920–1988*. Syracuse University Press, Syracuse, 1990. 25–31.

⁶¹ J. Nagy László – Ferwagner Péter Ákos: *Az arab országok története 1913–2003*. JATEPress, Szeged, 2004. 34.